

byla kniha obohacena, se týkají otázek, jež byly v marxismu tradičně intenzivně analyzovány (problematika ekonomických základů společnosti, vztahu individua a společnosti, otázky tříd a vrstev, státu a moci, národa a společenského vývoje).

Zdá se tedy, že *Základní sociologické pojmy* budou moci ve své nové podobě ještě lépe plnit jak po metodické, tak po obsahové stránce funkci jedné z elementárních učebnic sociologie v Polsku.

Jan Sedláček

J. L. Aranguren: Sociologie de l'information.
L'Univers des Connaissances, Paris 1967, s. 252

Studie je zaměřena na výklad komunikace jakožto přenášení informací s cílem vyvolat určitou odpověď. Práce nepojednává jenom o sociologických otázkách mezilidské komunikace, ale zaměřuje se rovněž na analýzu jazyka, jeho struktury, na jeho kognitivní a emotivní rozměr. Když autor mluví o komunikaci, charakterizuje ji jako veškerý informační přenos, který prochází zhruba třemi stadii: vyslání, přenos a příjem zprávy. Nejelementárnější formou komunikace je komunikace v mikroskupinách, komunikace osobní a přímá, vedoucí od jednotlivce k jednotlivci. Uvnitř dané mikroskupiny může každý člen komunikovat přímo se všemi ostatními a s každým zvlášť. Jenom za předpokladu, že vedoucí je „autokratem“, vzniká komunikace jednosměrná, tj. z jediného „vysílače“ proudí informace, kterou ostatní členové přijímají, ale zpětně na ni neodpovídají. Autor rozlišuje v duchu tradičního dělení komunikaci „instrumentální“ a „expresivní“. V „instrumentální“ komunikaci jde o to, aby zpráva vyvolala žádaný účinek, tj. odpověď příjemce. Naproti tomu ve druhém případě, v případě „expresivní“ komunikace, jde pouze o psychickou potřebu vyjádřit své vlastní emoce. Když autor mluví o „kognitivním“ a „emotivním“ rozměru jazyka, zdůrazňuje, že i ten nejchladnější objektivní a vědecký jazyk má vedle své funkce kognitivní také funkci emotivní. Jakékoli slovo, ať vypadá sebevíce deskriptivně, obsahuje určitou emoci. Např. „objektivita“ může být výrazem odstupu, lhostejnosti nebo nezájmu. Analýza emotivního rozměru komunikace vyžaduje, aby různé typy emotivních odkazů byly jasně odlišeny. Autor rozeznává tyto typy emotivních rozměrů komunikace:

- a) hudební sémantika,
- b) výtvarná sémantika,
- c) náboženská sémantika,
- d) užití jazyka jako jazyka hry, tj. jazyka zbaveného jakéhokoli užitečné funkce; zčásti sem patří např. poezie (za předpokladu, že v básni nejsou myšlenky, ale jenom slova),
- e) sémantika teologická a metafyzická.

Všechny tyto komunikační typy s emotivní převahou mají společné to, že v komunikaci vůbec není třeba se dovolávat „porozumění“ nebo redukovat „šum“ ve vysílání. Je-li

v tomto případě nějaké neporozumění, pak je součástí komunikace.

Pro uměleckou komunikaci je charakteristické, že designativní funkce mizí anebo se stává druhořadou. V umělecké a literární komunikaci (podle sestupného pořadí: hudba, výtvarné umění, literatura) si příjemce ponechává při dekódování zprávy ve vztahu k vysílateli velkou volnost; komunikovaná věc je sama komunikace, vyslaná věc — zhruba řečeno — je příjem a nic jiného. Autor proto dochází k radikálnímu tvrzení, že umělecké dílo existuje jen natolik, nakolik je přijímáno. Proto mohou být jeho interpretace zcela odlišné. U návštěvníka výstavy moderního umění je výkřik „tomu nerozumím“ zcela opodstatněný. V tomto případě vztah mezi „vysláním“ a „příjemem“ byl přerušen a není zapotřebí dalšího „klíče“, který by nám „věci“ objasnil. Podle autora všechny „klíče“ je třeba odhodit a dokonce zbavit se i předsudku, že umění nám musí znázorňovat věci.

Pokud jde o náboženskou sémantiku, pak autor tvrdí, že „náboženství je smíšenou sémantickou formou a jeho základním prvkem je „nelingvistická komunikace“, hra a rituál. Mezi smíšené sémantické formy zařazuje rovněž teologii, poezii a metafyziku. Zatímco teologie se snaží realizovat ve světě víry, poezie a filosofie se realizují tím, že se nechávají inspirovat citem a rozumem. V hodnocení metafyziky se autor rozchází s neopozitivismem: není pravda, že metafyzická tvrzení nemají smysl, jejich smysl je analogický teologickým tvrzením. Jsou to ovšem otázky, na něž nejsou odpovědi. V umění „komunikované“ a komunikace tvoří jedno. Analogická situace je i v metafyzice; „komunikované“ je zcela v položené otázce. Autor nepopírá, že by metafyzika byla nemožná, tvrdí jenom, že je problematičná.

Obvyklý mluvený jazyk považuje J. L. Aranguren za hlavní komunikační formu, ze které pocházejí víceméně všechny ostatní. Kanálem jakékoli lingvistické komunikace a hlavním přenosovým prostředkem je jazyk užitý. Zde se autor pokouší o sociologickou interpretaci jazyka. Jazyk se rozvíjí v těsné souvislosti se společenským procesem. Stag-nace jazyka je v úzkém vztahu se stagnací země, kde se tím nebo oním jazykem mluví. Nejen víra, věda, zvyky, ale rovněž jazyk, který je vyjadřuje, se dnes vyvíjejí mnohem rychleji než dříve. Podle způsobu vyjadřování lze rozeznat, ke které generaci mluvící patří. Např. jazyk mládeže je zkratkovitý a plný narážek. V případě generace starší nejde ani tak o „stárnutí“ jazyka, jako spíše o „stárnutí“ lingvistického kódu nebo klíče jako nutného prostředku k dešifrování jazyka. Slova dříve užívaná jsou vytržena ze svého obvyklého kontextu a často jsou zbavena i svého obvyklého významu.

Se vznikem shromažďovacího a společovacího práva vzniká nový druh komunikace, a to „shoulder to shoulder“, nikoli „face to face“, jak je typické pro mikroskupiny. Komunikace v makroskupinách se už neuskutečňuje pomocí přirozených kanálů, ale naopak na významu získávají „umělé kanály sociální komunikace“. Pokud jde o umělé ka-

nály hromadné komunikace, soustřeďuje se autor na jejich analýzu a popisuje jejich význam. Dnešní člověk v západních společnostech z nich čerpá informace, a to informace omezené a neúplné. Toto omezení informací se zakládá na třech skutečnostech:

- a) existuje příliš veliké množství neutříděných informací;
- b) jakákoli interpretace informací je vždy spojena s jejich „tendenčním“ výkladem;
- c) svoboda tisku je omezena.

Není-li podle autora tisk kontrolován státem, bývá zpravidla kontrolován velkými kapitalistickými podniky. Proto zespolenštění rozhlasových a vysílacích stanic je v současné době jediným prostředkem k zachování svobody informace. Autor si přeje, aby se takové vysílače staly veřejnými službami, tj. aby k nim měly přístup všechny politické a sociální skupiny bez ohledu na ideologii, kterou hlásají. V tomto tzv. „pluralismu vlivů“ zůstává autor utopista; reálná struktura kapitalistického státu a ekonomicky vládnoucí třída — buržoazie — jsou překážkou toho, aby všechny „skupiny nátlaku“ prosadily svůj zájem a svoji ideologii.

Pokud v práci nacházíme zmínky o tisku, poznává autor, že tisk i televize jsou rentabilní jen díky inzercím. Inzerce úzce souvisí s informací. Rozlišit „informaci“ od „inzerce“ je velmi nesnadné. Dnešní člověk — podle autora — vyhledává informace stejným způsobem, jako vyhledává inzerci. Inzerce je základní stránkou ekonomické struktury, je spojena se „spotřební ekonomikou“, vykonává učivý vliv na veřejnost často ve směru nevědomých tendencí. To, co veřejnost nachází jak v informaci, tak v inzerci, je právě to, co hledá, aniž přesně ví, co hledá.

Autor se zamýšlí rovněž nad nebezpečím „ochuzení“ člověka, které vzniká v důsledku rozšíření audiovizuálních masových sdělovacích prostředků. Na otázku, zda lidé dnes mluví méně a především hůře, zda jsme svědky „krize jazyka“, dává vyhýbavou odpověď a říká, že jde spíše o krizi „růstu“. Zdá se, že se uskutečňuje jakási „radikální reforma“ jazyka, že se jazyk stává rychlejším a pružnějším, že se tak lépe přizpůsobuje podmínkám soudobého života. Tato „transformace“ jazyka je ještě mnohem hlubší. „Mluvený jazyk“ je přímo nahrazován činností nebo „specializovaným“ jazykem. „Psaný“ jazyk, nebo lépe řečeno jazyk „knižní“, ustupuje před vizuálním jazykem kina, televize, ilustrovaných časopisů a comicsů. I ve vědeckých knihách je stále více diagramů, grafů, schémat atd. Zdá se, jako bychom směřovali k „vizuálnímu“ uspořádání světa, jako by audiovizuální prostředky fonetiky pohltily celou naši existenci. Kam až směřuje onen „vidiotismus“, o tom svědčí rozšíření science-fiction, kde se dokonce vizualizuje i to, co je zcela v rozporu s abstrakcí.

Ale ať je situace jakkoli nebezpečná, pesimistický názor není na místě. Rozšířením obrazu nebo vizuálním způsobem vyjadřování nemusí nutně dojít k ochuzení „intelektuální“ schopnosti lidí. Průměrné kulturní hodnoty podávané prostřednictvím massmedií nejsou

srovnatelné s bohatou a „diferencovanou“ kulturou, ale s úplnou absencí jakékoli kulturní hodnoty. Kromě toho je mylné si myslet, že „obrazy“ nebo systém „znaků“ nevyžadují žádnou intelektuální námahu, pochoopení atd. Lze dokonce předpokládat, že budoucí civilizace bude stále více směřovat ke konkrétní, praktické a audiovizuální kultuře. Vždyť technologické aplikace a „technické fungování“ budou stále více a více vyvstávat před námi jako společenská potřeba; vědět „jak“ bude podle autora mnohem důležitější než vědět „co“. V rozporu s tímto „instrumentálním poznáním“ vědecká kultura bude stále abstraktnější a dokonce nevysslovitelná systémem obvyklého jazyka, tím méně vyjadřitelná pomocí vizualizovaných „modelů“ nebo maket. Tím se však věda nebude vzdalovat realitě a ani nebude přestávat plnit svoji významnou společenskou funkci.

Autor se zabývá rovněž analýzou publika. Nové sdělovací prostředky, zejména film a televize, se ve své nejcharakterističtější programové části neobrací k publiku „vůbec“, ale jejich jazyk (v širokém slova smyslu) je plně pochopitelný nejvíce novým generacím. Děti, které rodiče odhánějí od televize, jsou ztraceny ve svém dětském světě; osvojují si totiž postoje dospělých. To všechno přispívá — podle autora — k tomu, že generace si mezi sebou nerozumí. Při hodnocení vlivu massmedií na mínění a postoje lidí popírá autor jak radikalistický názor o jejich nedolatelné síle, tak názor opačný, který jejich vliv zcela bagatelizuje. Jestliže si veřejnost uvědomí, že hromadným sdělovacím prostředkům důvěřovat nelze, vzniká kompenzace, tj. uplatňuje se opět důvěra v přirozené kanály, v neformální informace.

Ale v masové společnosti nepůsobí na jedince jenom jeden jediný sociální tlak, tlak informací šířených massmedii. Jedinec je obklopen skupinou, širší společností; jeho vědomí je silně podmíněno způsobem myšlení ve skupině, je určeno internalizovanými hodnotami skupiny. To se samozřejmě děje jenom za předpokladu, že tato skupina je jeho referenční skupinou a že jedinec má určitý vztah ke skupině „kontrareferenční“ (neboli „out group“).

V této souvislosti se autor vyjadřuje rovněž k roli intelektuálů ve společenském životě. Vlastností intelektuála je schopnost „dívat se zvenčí“ na vlastní sociální skupinu, schopnost ji kritizovat, analyzovat její základní víry a kriticky je hodnotit. Toho všeho může intelektuál dosáhnout jedině tím, že není zcela začleněn do své vlastní skupiny, ale naopak, že je vystaven i vnějším sociálním tlakům a cizím vlivům. J. L. Aranguren jako liberál přisuzuje intelektuálům ve společnosti velkou roli a staví tuto vrstvu proti nevědomé mase. Analogický stav existuje mezi „skutečným“ a „masovým“ uměním. Umělecké dílo — podle jeho mínění — je tím snadněji přijato masou, čím menší je jeho informační kvantita. Masové umění není a nikdy nebude uměním ve vlastním slova smyslu. Sám tento pojem „masového umění“ autor nevymezuje, ale spíše z kontextu lze

vyrozumět, že je to umění průměrných kvalit. Proti němu staví „skutečně klasické dílo“, kterému na jedné straně masovost upírá, ale na druhé straně mu přiznává „schopnost mluvit ke všem lidem“. Toto umění mluví sice „ke všem“, ale neříká všem totéž. Zde je jistý paradox vztahu mezi masovou kulturou a „klasickým dílem“ — paradox vyslovený, ale v práci samé neobjasněný.

Kapitola o sociálně ekonomické komunikaci je značně apologetická vůči existujícímu kapitalistickému zřízení. Při vzniku kapitalistické společnosti společenské třídy mezi sebou nekomunikovaly, což vyplývalo z „nekomunikování“ výrobních statků. Pozdější kapitalismus, podle autora, vytvořil nový úsek „služeb“, otevřel nový vnitřní trh, a tak umožnil výrobcům samým, aby se podíleli na spotřebě předmětů. Z faktu, že v kapitalistické společnosti nejsou třídy neproniknutelné, nýbrž že existuje společenský žebříček, na němž je možné stoupat nebo klesat podle „výsledků své práce“, autor usuzuje, že třídy mohou mezi sebou komunikovat. Tak jednoduše zní argumentace ve prospěch tzv. „neokapitalismu“, který autor vidí spíše z hlediska jeho proklamovaných hesel, než jeho skutečného fungování. O rozporu mezi proklamovaným „demokratickým, racionálním systémem“ a jeho skutečným fungováním autor nemluví a ani si tuto otázku nestaví. Spekulativní, tradičně používaná dichotomie, dichotomie „totalitních“ a „demokratických“ systémů vykonává i v této práci zázračné kousky. O tom, proč v tzv. demokratických systémech dochází k větší uniformitě než např. ve fašistickém Německu, jak je rovněž známo z prací Whyta a Riesmana, autor nemluví, a problém spíše obchází, místo aby ho řešil. V totalitním systému existuje „jednoměrná linka“ vedoucí od vládnoucích k ovládaným. Ovšem ani demokratické systémy nezajíšťují „dvoustrannou informační linku“, protože se objevují jednak „rušivé anarchické elementy“, jednak „státem nekontrolované informační prostředky“, jejich monopolizace velkým kapitálem atd. Zdá se, že autor spoléhá na specifický stát, na utopický stát „rozumu“, na stát jako „společenství všech“ atd. V této své představě je — bohužel — příliš nerealistický a rovněž málo sociologicko-analytický.

Martin Marušiak

Philippe Ariès: Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.
New York, 1962, s. 447.

Práce francouzského autora P. Arièse vyšla původně v Paříži v r. 1960 pod titulem *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Autor, známý celou řadou dalších prací, pokládá sám sebe za historika — demografa, kterého vývoj moderní rodiny, plný rozporů, nutí obracet se zpět a hledat v minulosti kořeny současného stavu nebo alespoň klíč k porozumění dnešnímu rodinnému uspořádání.

Arièsova práce je rozdělena do tří velkých kapitol. První z nich, nazvaná *Idea dětství*, dokumentuje na podkladech studia starých maleb i literárních dokladů krok za krokem změnu postojů k dítěti, studuje dětské oblečení a jeho změny v průběhu staletí, velmi pečlivě si všímá dětských her i platné morálky. Druhá, nejobsáhlejší kapitola je věnována škole a školnímu životu. Také zde jde o dobře dokumentované studie historických materiálů a dokonale vyčerpání daného tématu. Konečně pak poslední kapitola se zabývá rodinou, a to především přeměnou kvalitativně odlišné středověké rodiny v rodinu moderního typu.

Hned na počátku si klade autor otázku, zda máme vůbec právo hovořit o historii rodiny. Člověk bezpochyby od počátku existence lidského druhu na zemi zakládal rodiny a vychovával děti a vytvářel tedy určité rodinné typy, které dlouho zůstávaly v základě neměnné, bez ohledu na určité historicky podmíněné odlišnosti. Velká demografická revoluce, již prošla západní civilizace mezi 18. a 20. stol. však, jak se zdá, přesvědčivě prokázala, že existuje možnost změn i v těch strukturách, které až dosud byly pro svůj biologický charakter pokládány za stálé. Rodina, po dlouhou dobu pokládána za základ společnosti, se začíná otřásat a její význam slábnout. Svědčí pro to vysoká rozvodovost, stejně tak jako oslabení hierarchie autority v rodinném životě. Nicméně studium moderních demografických údajů vede Arièse ke zcela odlišnému závěru: přesvědčuje jej, že rodina dosud nikdy neměla tak významné postavení ve společnosti, jaké má dnes, protože nikdy tak zásadním způsobem neovlivňovala celý lidský život. Oslabení legálního postavení současné rodiny je pro něho důkazem, že existuje zřetelná nerovnoměrnost mezi vývojem představ o rodině a mezi vývojem rodiny jako společenské instituce. Tento rozpor mezi živoucí ideou a legální strukturou se pak zdá jednou ze základních charakteristik naší současné civilizace.

Rodinu tedy Ariès pokládá za jednu z nejvýznamnějších institucí současné doby a modernost a životnost ideje rodiny se pak snaží doložit celou řadou pečlivě shromážděných dokumentů.

Demografická data ze současné doby zdůrazňují velmi úzké spojení mezi pojetím dětství a pojetím rodiny; autor předpokládá, že tyto vztahy zde byly i ve vzdálené minulosti a pokouší se proto studovat obě oblasti společně. Centrem jeho zájmu je rodina — vychází však od dítěte a hledá jeho místo a jeho postavení v rodinném uspořádání počínaje středověkem až po současnou dobu. Je přitom přesvědčen, že stojí v samém centru velkých problémů civilizace, na něž bude muset odpovídat biologie, právě tak jako sociologie.

Ve středověké společnosti neexistovala *idea* dětství: neznamená to, že by děti byly zanedbávány, že by se jich dospělí zříkali nebo je nemilovali. Chybělo tu něco jiného: vědomí zvláštní povahy dítěte, natolik zvláštní, že je bylo možno odlišit od dospělého a dokonce od dospívajícího. Jakmile bylo dítě schopno